

HAKKI BÂTIL İLE ÖRTMEK*

Ramazan YAZÇIÇEK

Özet: Bu yazının konusu, “Hakkın bâtil ile örtülmesi” üzerinedir. Yazıda, Bakara Sûresi’nin 42. âyeti ekseninde değerlendirmeler yapılmıştır. Konuya dair okuma, ilgili âyetin nüzûl ortamı, siyak-sibak bağlamında içerdiği mesaj ve sosyolojik etkileri dolayımında ilerlemiştir. Âyet, düne dair haber yönüne ilâve, bugüne bakan ders/uyarı açısından ele alınmıştır. Makale, bireysel ve toplumsal açıdan tefekküre ilişkin mesajın öne çıktığı mülâhaza ile son bulmuştur.

Anahtar Kavramlar: Hak, bâtil, tefekkür, medenî âyetler, kelimeleri yerinden etmek.

“Ağuyu altın tas içre sunarlar, bal da onun suç ortağı!” (Kâ’b b. Züheyr).

Giriş

“Hakkı bâtila karıştırmayın ve bile bile hakkı gizlemeyin.” (Bakara, 2/42). Bu âyet, İslâm’ın temel mesajlarından birini ihtiva etmektedir. İslâm, tevhid ekseninde vazolunmuş biricik hak dindir. Bütün peygamberler insanlığı tevhid inancına dâvet etmek üzere gönderilmişlerdir.¹ Allah’ın elçileri, toplumlarına, *“De ki: Ey Kavmim! Allah’a ibadet edin. Sizin O’ndan başka ibadet edecek bir tanrınız yoktur.”* (Hûd, 11/61) emri ile gelmişlerdir. Dolayısıyla bütün peygamberlerin dini *ed-din* olan İslâm’dır. Ve İslâm, her bir mü’minden, *‘emrolunduğu gibi dosdoğru olmasını’* istemektedir.

“(Ey Resûlüm!) Seninle beraber tövbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” (Hûd, 11/112). Burada, *“Dosdoğru ol!”* uyarısı, küfrü inkârla birlikte teslimiyetin, istikâmet ve istikrar üzere sürdürülmesini içerir. “Dosdoğru olmak”, mü’min olmanın gereğidir. İman, hakkı bâtil ile örtmeden, bile bile gerçeği gizlemeden tutarlı ve istikâmet üzere olmayı gerektirir. Burada istikâmet, kendinde teslimiyeti mahfuz keyfiyetin beyanıdır. Âyet, Hz. Peygambere hitapla birlikte, bütün Müslümanlara

* Ramazan Yazçıçek, “Hakkı Bâtil ile Örtmek”, *Nida*, Bursa 2025, Sayı: 218, s. 10-18.

¹ Bkz. Enbiyâ, 21/25.

uyarıdır. Aynı zamanda bu mesaj, İslâm'ın şahsiyet inşâsında insanlık için öngördüğü esaslı bir ilkenin de beyanıdır.

İnsan, tevhid akidesiyle, özünde tutarlılığa dâvet edilmiştir. Diğer bir ifadeyle İslâm'ın özü, bölünmüş zihnî teşevvüsten (*şirk*) kurtuluşa (*felâh*) çağrıdır. Kezâ İslâm'ın talebi, yaşamın, dünya-ahiret bütünlüğü ekseninde tevhid üzere tanzim ve tezyin edilmesidir. Burada talep, içten dışa, bireyden topluma, bilgiden ahlâka, kültürden iktisadî ve sosyal hayata varıncaya dek bütünlüklü bakışı öngörür. Bu bakış, varlığı; dolayısıyla insanı, vahiy eksenli okumayı esas alır. Kişinin teslimiyeti, evveleminde vahyin "Oku!" telkiniyle başlayan bir farkındalık; yeryüzünde *dinin bütünüyle Allah'a has kılındığı* bir tutarlılık üzere hayat bulur.

İslâm mesajı, her dönemde bütün insanlığı muhatap almıştır. Kur'ân'da, geçmiş kavimlerin işledikleri yanlışlar hatırlatılmış, Müslümanlar da aynı hatalara düşmeme hususunda uyarılmışlardır. Yine insanın Allah ile yaptığı ahde dikkat çekilmiş; ahdin unutulması ya da sadakat gösterilmemesi durumunda şiddetli azaba çarptırılacağı bildirilmiştir. Bu bağlamda ahde vefa, mü'minlerin değişmez vasfı olarak belirtilmiştir.²

İlgili âyet (2/42) bağlamında vazolunan emir ve yasaklar, İsrailoğulları'na hitapla birlikte, yalnızca onlara münhasır değildir. İslâm şeriatinde bunun mânâsı, "*Siz de bunlara iman ve itaat ediniz*" demek olduğu açıktır. Şu hâlde "*Sebebin hususu (özel oluşu), hükmün umumu (genel oluşu)na engel olamayacağı açıktır.*" Âyette hitap Yahudilere yapılmakla birlikte, burada asıl Müslümanlar uyarılmaktadır. Yani önceki ümmetlerin düştüğü hatalar haber verilmekte; Yahudilerin ahvalini beyanla birlikte Müslümanlara mesaj verilmektedir.

"*Ey mü'minler! Akitlerinize/antlaşma ve sözleşmelerinize sadık kalın...*" (Mâide, 5/1) emri ile mü'minler özel olarak uyarılmaktadır. Bu ilkeye sadakat, hayatın esası ve de erdemli bir yaşamın ön şartıdır. Âyette zikredilen 'akitlere sadakat' emri, insanın öncelikle Allah ile ardından diğer toplumlarla yaptığı ahit ve antlaşmalara sadakatini kapsar. Bu ilke, kesinlikle ihlâl edilmemelidir. Müslümanın her durumda ahde vefa göstermesi maslahatın bizatihi kendisidir. Kezâ akit, sözleşme demektir. Kelime burada, hem Kur'ân'ın getirdiği iman esaslarını; Allah'ın emir ve yasaklarını, hem de kişilerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmeleri, verdikleri sözleri kapsamaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, Mü'minûn Sûresi'nde mü'minlerin kurtuluşa erenler olduğunu bildirmektedir. Ardından, müjdelenenlerin hangi vasıflara sahip oldukları belirtilmektedir. Âyette, kendileri için "*Kurtuluşa ermiştir*" taahhüdünde bulunulan mü'minler, ahitlerine sadakat göstermekle vafedilmişlerdir. "*Mü'minler kesinlikle kurtuluşa ermiştir... Yine o mü'minler emanetlerine ve ahidlerine sadakat gösterirler.*" (Mü'minûn, 23/1, 8).

Mesajın Bakara Sûresi Bağlamında Değerlendirilmesi

Bilindiği üzere Bakara Sûresi medenî bir sûredir. "Sûrenin ilk âyetlerinin hicretten sonra Medine'de ilk nazil olan âyetler olduğu kabul edilir. Bununla beraber

² Bkz. Bakara, 2/177; Mü'minûn, 23/8; Ahzab, 33/23; Mearic, 70/32.

bütün Kur'ân-ı Kerîm'in en son nazil olduğu rivâyet edilen "Vettekû yevmen" (Öyle bir günden sakının ki,) âyeti de yine bu sûrededir (2/281). Buna göre hicretten sonra inmeye başlayan sûrenin nüzûlü dokuz on yıl sürmüş ve bütün Medine devri boyunca devam etmiştir... Sûrede ön planda tutulan ana hedeflerin üç noktada yoğunluk kazandığı görülür. 1- İslâm dininin iman esaslarını açıklamak. 2- Kur'ân hidayetinin ne olduğunu (2/185) ve bu hidayet karşısında çeşitli insan gruplarının durumunu ve yerini belirlemek. 3- Müslümanların başka dinlerin mensuplarından ayrı, müstakil bir cemaat ve kendine mahsus vasıfları bulunan bir ümmet olduklarını ortaya koymak, bu ümmetin toplu davranış kurallarını belirtmek. Bununla ilgili olarak, İsrailoğulları'nın din anlayışı ve uygulamasında içine düştükleri yanılğı ve sapmalardan çarpıcı örnekler vererek Müslümanları uyarmak. Vahiy yoluyla gelen hidayeti bile bile inkâr edenlerin lânete uğrayacaklarını ilân ve ihtar eden âyetlerden sonra başta Yahudiler olmak üzere bütün insanlığa şu çağrı yapılır: "İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka tanrı yoktur. O Rahmân'dır, Rahîmdir" (2/163). Sonuç olarak denilebilir ki Bakara Sûresi, Allah'ın birliği inancına açıklık getirmiş ve ulûhiyyetle ilgili meselelere ağırlık vermiştir."³ Sûrede geçen "Hakkı bâtil ile örtmeyin/karıştırmayın ve hakkı bile bile gizlemeyin." âyeti bu bağlamda değerlendirilmelidir.

İlgili âyette İsrailoğulları'na seslenilmekte, Allah'ın kendilerine bağışladığı nimetler hatırlatılmakta, ayrıntıya gidilmeden kıyamet gününün korkunç azabına dikkat çekilmektedir. Âyet bağlamında şu mesajlar öne çıkmaktadır: **"Bana verdiğiniz sözü tutun!", "Sadece benden korkun!", "Kur'ân'a inanın ve onu inkâr edenlerin ilki olmayın!", "Bile bile hakkı bâtil ile karıştırmayın! Bâtılı hakkın üzerine örtüp hakkı gizlemeyin!", "Namazı kılın, zekâtı verin ve rûkûa varanlarla birlikte siz de rûkûa varın!". "İnsanlara iyiliği emrederken kendinizi unutmayın!"** İslâm'ın ilgili konular üzerinden dâveti, aslında her dem fıtrata dönüşü salık veren evrensel hususlardır. Dün İsrailoğulları'na hitapla yapılan uyarı, bugün de geçerlidir ve onlarla birlikte asıl Müslümanlar uyarılmıştır.

İlgili âyetin öncesinde yer alan iki âyet (2/40, 41), tam anlamıyla konuya hazırlık içeriğine sahiptir. İsrailoğulları'na hitabın yapıldığı âyetlerde, Allah'ın üzerlerindeki nimeti hatırlatılmakta, verilen sözün tutulması istenmektedir. Mesajda, Yahudilere hitapla insan tutarlılığı dâvet edilmektedir: *"Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vadettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun."* (Bakara, 2/40). Sadece Allah'tan korkulması gerektiği tevhid ilkesinin hatırlatılmasına ilâve; Allah'ın, ahitlerine sadık kalanlara karşı vaadini gerçekleştireceği vurgulanmaktadır. *"Yanınızda olan (Tevrat)ı, tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'ân'a) iman edin. Sakın onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın! Âyetlerimi birkaç paraya değişmeyin. Ancak benden korkun."* (Bakara, 2/41) buyrulmaktadır. **Sadece Allah'tan korkulması gerektiğinin** ikinci kez vurgulanmasının ardından, 'şayet kendi yanınızda bulunan kitaba sadık iseniz bunu tasdik eden Kur'ân'ı inkâr edenlerin ilki olmamanız gerekir' diye uyarılmaktadırlar.

³ Emin Işık, "Bakara Sûresi" mad., TDV İslâm Ansiklopedisi, (I-XLIV), İstanbul 1991, Cilt: 4, s. 526-529.

Mesajın, Medine Toplumunda Bulduğu Karşılık

Vahyin evrensel mesajı, her dönemde bütün insanlığa yöneliktir. Ancak âyetlerin doğru anlaşılması için usûl açısından belli hususların dikkate alınması gerekir. Bir âyetin doğru anlaşılmasının imkânı, âyetin nüzûl sebebi (*Esbâb-ı Nüzûl*), nerede ve ne zaman nazil olduğu, âyetin bağlamı ve en önemlisi, Kur'ân bütünlüğünde yüklendiği mânâ ve dolayısıyla Hz. Peygamberin tebliğ-tebyin ve tatbikinde (Sünnet) ete-kemiğe bürünmüş sözlü ve fiili tefsirinde mevcuttur. Yine bir âyeti doğru anlamamanın imkânı lafız-mânâ-maksat bütünlüğünü korumaktan geçer. Aynı şekilde Kur'ân'da maksat, metin-mânâ-hüküm cihetiyle korunup anlaşılmalıdır.

Medine'de diğer topluluklar gibi Yahudiler de yaşamaktaydılar. Hz. Peygamber Medine'ye hicretinin hemen ardından Yahudileri İslâm'a dâvet etmişti. Ancak onlar yeni dâveti olumlu karşılamadıkları gibi bu dâvet hakkında insanların kafasında kuşkular uyandırmaya, insanları İslâm'dan alıkoymaya çalışmışlardı. Yahudi din adamları, hakkı bâtil ile karıştırmaya, İslâm dâvetinde olmayan şeyleri varmış gibi gösterirken var olanları ise gizleyerek/değiştirerek fesâd çıkarmaya kalkışmışlardı. Yine onlar doğrudan karşı koymanın yerine hileli yolları tercihle inkâr ve düşmanlık etmişlerdi. Yani Yahudiler, Medine'de münafıklarla iş birliği yapmak suretiyle nifak hareketini alabildiğine harekete geçirmişlerdi. Dolayısıyla Kur'ân âyetlerinin açık ve net eleştirisine, uyarısına muhatap olmuşlardır.⁴ Nitekim Yahudiler, evveleminde ifsâdî tutumlarıyla küfürde ileri gitmişlerdir.

Kur'ân'da en sık ve en çok anlatılan kıssa, İsrailoğulları kıssasıdır. Kur'ân'da yer alan bu tasnif ve oranlama oldukça manidardır. Mekke'de Kitap ehline yönelik dolaylı mesajın yerini, Medine'de doğrudan hitap almış ve özelde Yahudilere ağırlık verilmişti. Gencecik İslâm devletinin selâmeti, bu vasatta sosyolojiyi dikkate almayı, zümrelerin dikkatli takibini gerektiriyordu. İlerleyen dönemlerde İslâm coğrafyasının genişlemesiyle farklı kitlelere de ulaşılmıştı. Bu süreçte doğal olarak zayıf karakterli Müslümanların varlığı da diğer bir hassasiyet odağıydı. Bu bağlamda âyetin o ân ve sonraki dönemlerde asıl muhatap kitlesi, kendisinden sakındırılan nifak karakteri idi. **Küfrün ahlâk coğrafyasına denk gelen nifak, aslında hangi dönemde ve hangi topluma hitap edilirse edilsin, âyetin odağında bulunmaktadır.** Farklı bir ifadeyle, âyette doğrudan muhatap alınan aslında münafık karakterdir. Dolayısıyla hitap ister Yahudilere dönük olsun isterse daha başka ve hatta Müslümanlara hitaben olsun değişmeyen temel husus, **tutarlılık üzere olmaya** yani **nifaktan uzak durmaya** dairdir. Resûlullah (sav) şöyle buyurmaktadır: *"Münafiğin alâmeti üçtür: Söz verdiğinde yerine getirmez; konuştuğu zaman yalan söyler; kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder."*⁵ İlgili âyette (2/42) hitap Yahudilere dönük olsa da, önceki elçilerin ümmetlerinin düştüğü hatalara dikkat çekilmekte ve asıl mü'minler uyarılmaktadır. Hâsılı verilen **mesaj, geçmişin ihbarı üzerinden şimdinin ihyâsına, geleceğin inşâsına maya kılınmaktadır.**

⁴ Bkz. İzzet Derveze, *Et-Tefsirü'l-Hadîs*, (I-VII), çev. Heyet, Ekin Yay., İstanbul 1997, Cilt: 5, s. 67-72.

⁵ *Buhârî; Müslim; Tirmizî; Nesâî.*

Dönemin bir kısım Yahudi âlimleri, şahsî fikir ve kanaatlerini Tevrat'ın aslı ile karıştırır ve birbirinden ayırt edilemez hâle getirirlerdi. Böylece hak ile bâtlı, doğru ile yanlış birbirine karışır ve doğrunun ne olduğunu tespit etmek güçleşirdi. Yine Yahudiler, Hz. Peygamber'in vasıflarını anlatan âyetleri ve dünyevî çıkarları açısından işlerine gelmeyen bir kısım emirleri gizlerlerdi. Kur'ân'da bu husus şöyle aktarılmaktadır:

“Yazıklar olsun şu kimselere ki, kitabı kendi elleriyle yazarlar, sonra da küçük bir dünya menfaati için: “Bu Allah tarafından gönderilmiştir!” derler. Yazıklar olsun elleriyle yazdıkları yüzünden onlara, yazıklar olsun kazandıkları yüzünden onlara!” (Bakara, 2/79).

İslâm, hakkı bâtlı ile karıştırmak gibi hakkı gizlemeyi de yasaklamaktadır. Resûlullah (sav), bilinen gerçeklerin gizlenmesinin uhrevî cezayı gerektirdiğini beyanla şöyle buyurmaktadır: *“Bir kimseye bildiği bir konu sorulur da cevap vermezse, kıyamet günü Allah onun ağzına ateşten bir gem vurur.”*⁶

Hakkı Bâtlı ile Örtmek

Âyette öncelikle “Hak” ve “Bâtlı” kavramları zikredilmiş, sorunlu tasavvur düzeltilmiştir. Bu durum, Mekke'nin ardından Medine'de de İslâmî tasavvurun öncelikle kavramlar üzerinden inşâsı demektir. İslâm'ın varlıkla, hayatla kurduğu ilişkinin yapı taşları, kavramlar üzerinden yeniden döşenmekteydi. Farklı bir ifadeyle, câhiliyeye mukabil tasavvur inşâsı kavramlar üzerinden yapılmaktaydı. “Hak”, Allah'tan geldiği şekilde Tevrat'ın ve Kur'ân'ın verdiği bilgilerdir. “Bâtlı” ise, bilinçli bir şekilde bu ilâhî bilgilere aykırı olarak ortaya konulan nefsânî görüşlerdir. Âyet-i kerîme, bunların birbirine karıştırılmasını ve gerçeğin gizli tutulmasını yasaklamaktadır.

‘Hakkı bâtlı ile örtmek’, özü itibarıyla inkârcıların hak ile bâtlı birbirine karıştırıp hakkı gizleme cürmüne dayanmaktadır. Müfsitler imana dâvet edilirken, Müslümanlarla birlikte namaz kılıp zekâtı vermeleri yani Allah'ın hükmüne boyun eğmeleri istenmektedir. İlgili âyette, pek çok dinî hükümler arasından özellikle namaz ve zekâtın zikredilmesi/emredilmesi, son derece önemlidir. Mesajda, Yahudilerin Tevrat'ta bulunmayan hususları ona ilâveler yapmalarına veya Hz. Muhammed'in geleceğinin Tevrat'ta haber verildiği gerçeğini saklamalarına işaret edilmektedir. Böylece Kur'ân, Yahudilere ve dolayısıyla Müslümanlara, hatta bütün insanlığa, maddî ve dünyevî menfaatlerin; egoist arzu ve eğilimlerin etkisine kapılarak doğru ve gerçeği, eğri ve asılsız olanı birbirine karıştırmama uyarısında bulunmaktadır. Bu emir, hakkı örtüp saklamaktan kaçınmanın gerektiği yönünde son derece önemli bir uyarıdır.⁷

“Dinin coşkun ve sürükleyici bir inanç sistemi olma niteliğini yitirerek bir meslek, bir sanat olmaya yüz tuttuğu durumlarda din adamlarının başına gelen en önemli musibet şudur: Bu adamlar kalplerinin inanmadığı sözleri dilleri ile söylerler... İyiliği başkalarına emrederler, fakat bunu kendileri yapmazlar. Başkalarını iyilik

⁶ Ebû Dâvûd; Tirmizî.

⁷ Bkz. Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri, (I-V), Heyet, DİBY, Ankara 2006, Cilt: 1, s. 115-116.

yapmaya çağırırlar, ama kendi davranışlarında sözlerinin izine rastlanmaz. İlâhî kitabın sözlerini değiştirirler, dinin kesin naslarını çeşitli amaçlar ve ihtiraslar doğrultusunda yorumlarlar. Tıpkı Yahudi hahamların yapageldikleri gibi; servet ve mevki sahiplerinin amaç ve ihtiraslarına destek sağlamak, onlara haklılık kazandırmak için görünüşte dini naslar ile bağdaştırdıkları ama gerçek dinin özüne taban tabana zıt düşen fetvalar ve yorumlar üretirler.

Başkalarını iyiliğe çağırıp da bu çağrıya ters düşen davranışlarla ortaya çıkmak, insanların vicdanlarında sadece bu çağrıyı seslendirenlere karşı değil, çağrı konusu olan dâvâya karşı da şüphe uyandıran büyük bir musibettir. Bu musibet, insanların kalplerinde ve kafalarında kargaşa doğurur. Çünkü bir yandan parlak sözler dinlerken öbür yandan çirkin davranışlar gören insanlar, sözle davranış arasındaki bu çelişki karşısında bocalarlar; inançlarını ruhlarında tutuşturduğu ateşin harareti söner; imanın kalplerinde parıldattığı aydınlık kaybolur; din adamlarına karşı güvenlerini yitirdikten sonra artık bu adamlar tarafından temsil edilen dinin kendisine karşı da güvenlerini kaybederler... Bununla birlikte sözle hareketin inanç ve davranışın birbiriyle uyuşması, basit bir şey asfalt bir yol değildir. Bu iş özel bir çabayı, bazı sıkıntılara katlanmayı kararlı bir girişimi yüce Allah ile sıkı sıkıya ilişkili olmayı, ondan sürekli yardım dilemeyi ve onun hidayetine sığınmayı gerektirir.”⁸

Başkasına iyiliği emrederken, kendisini unutmak ve kendisini iyilikten mahrum etmek; farklı bir ifadeyle başkalarını selâmete çağırıp kendini ateşe atmak, inkâr psikolojisinin bir yönünü teşkil eder. Ancak burada, kendi öğüdünü dinlememek, kendini ve ilmini fiilen yalanlamak gibi bir budalalık da söz konusudur. Söylediğinin gereğini yapmamak, özünde bir çelişkidir. Başkalarını aydınlatmaya çalışırken, kendini ateşe atmaksa anlaşılır gibi değildir. **Şayet bu tavır, söylediğine inanmamak ise münafıklık; söylediğine inandığı hâlde gereğini yapmamak ise, kendine düşmanlıktır.** Hâsılı insanlara *iyiliği emretmek* haddizatında iyidir ve gereklidir. Fakat bunu yaparken kendini unutmak, işte buna şaşkınlık denilir. İlgili âyetle de yasaklamanın özü budur. Ve yine dikkate değer önemli bir husus, **burada iyiliği emretmekten menetmek/sakındırmak söz konusu değildir. Bilakis bu gibilerin; iyiliği emredip kötülükten sakındırmayanların hakkında gayet büyük ve büyük olmakla beraber, zarif ince bir korkutma (inzar) söz konusudur. Yani uyarı, ‘madem gereğini yapmayacaksınız, o hâlde iyiliği/hakkı emretmeyin’ şeklinde anlaşılmaz! Uyarının özü, “Dediğinizin gereğini yapın!” şeklinde anlaşılmalıdır.** Bu nedenle bir taraftan Yahudilerin ahlâkî zayıflıklarına, din hakkındaki yanlış kanaatlerine, çarpık düşünce şekillerine ve bâtil hayat tarzlarına teker teker değinilirken, diğer taraftan Müslümanların hak yolu açıkça görüp sapık yollardan sakınmaları için gerçek dinin ne olduğu gözler önüne serilmektedir.⁹

⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’ân*, (I-X), çev. Heyet, Dünya Yay., İstanbul 1989, Cilt: 1, s. 96-97.

⁹ Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (I-X), Sadeleştirenler: Heyet, Azim Dağıtım, İstanbul Tarihsiz, Cilt: 1, s. 287; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, (I-VI), çev. Heyet, İstanbul 2023, Cilt: 1, s. 358-366; Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’ân*, İnsan Yay., Tercüme: Kurul, İstanbul 1986, Cilt: 1, s. 62; Tabatabaî, *El-Mizan Fî Tefsîr’il Kur’ân*, (I-VIII), çev. Vahdettin İnce, Kevser Yay., İstanbul 1998, Cilt: 1, s. 212-213, 2. Baskı.

İsrailoğulları'na hitabın yapıldığı âyetin ardından, takip eden âyetler, tam anlamıyla konuyu sadede erdirecek içeriktedir. “*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı hakkıyla verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.*” (Bakara, 2/43). Âyette, ‘bile bile hak ile bâtılın karıştırılmaması ve hakkın gizlenmemesi’ uyarısı yapıldıktan sonra, ardından sağlam bir inanç, amel ve bilince sahip olunması istenmektedir. Kuşkusuz bunların başında namazın dosdoğru kılınması, zekâtın tam olarak verilmesi gelir. Bu seçicilik aynı zamanda İslâm’da namaz ve zekâtın yerini de göstermektedir. Burada terki söz konusu olmayan namaz, *bireysel* sorumluluk iken; toplumsal dengenin imkânı olan zekâtın verilmesi *sosyal*; cemaat olma gereğini îfâ açısından rükû edenlerle birlikte rükûa varılması emri de, *ümme*t bilinci açısından son derece önemlidir.

Uyarı yüklü âyetlerle Yahudiler İslâm’a dâvet edilmekte, onlardan İslâm’ın şartlarını yerine getirmeleri istenmektedir. Konu bağlamında teslimiyetin (*İslâm*), ancak kendisiyle gerçekleşeceği hususlara dikkat çekilmektedir. Müslümanlara da, ‘ilgili ibadetlere farkındalıkla devam etmenin, hakkı bâtıl ile karıştırmaktan alıkoyacağı’ hükmü hatırlatılmaktadır. Cenâb-ı Hakk’ın uyarısı özelde Ehl-i Kitap âlimlerine genel olarak da Allah’ın kelâmına muhatap olan herkese yöneliktir. İlgili uyarı, Kur’ân’ı okuyup anlayabilen herkesi derinden sarsacak ve içinde bulundukları çelişkili durumun farkına varmalarını sağlayacak keyfiyettedir.¹⁰

İlâhî Uyarının Günümüze Bakan Yönü

Tasavvur-kavram ilişkisi, İslâm’ın temel mesajının taşıyıcısı olan hemen bütün ifadeler için düşünülmelidir. “Kur’ân’ın kâfiri tanımlamak için kullandığı nitelemeleri incelediğimizde bunların üç temelde yoğunlaştıklarını görüyoruz. Bunlardan biri kâfirin iç dünyasını yani zihinsel yapısını, akıl ve vicdan sahasını ortaya koymaktadır. İkincisi ahlâkını, doğası ile kaynaşmış, huy hâline gelmiş davranışlarını sergilemektedir. Üçüncüsü ise kâfirin tavır, tutum, dışa yansıyan hareket ve uygulamalarını anlatmaktadır.”¹¹

Vahiy inzal oldukça, kavramlar aslî mânâlarına kavuşuyordu. İnşâ olunan yeni kimlik ile tevhid akidesi yeniden ve fakat son kez hayat buluyordu. Farklı bir ifadeyle eşyayla kurulan münasebetin eksenini değişiyordu. “Düşüncenin sağlıklı bir biçimde dile getirilmesi, bizatihi dilin sağlıklı olmasını gerekli kılar... Sözcüklerin anlamıyla oynamak, kavramları gelişigüzel kullanmak, referanslarını sıkça değiştirmek, anlaşılmayı engeller; çünkü her bir durumda *anlam* elden kaçır. Öyle ki, düşünce hayatındaki anlaşmazlık, günlük hayattaki iletişimsizliği besler, bunalımı derinleştirir.”¹² Bu açıdan vahiy ile tasavvur-dil-hayat ilişkisinde ahenk sağlanıyordu.

Kur’ân’da, belli alandaki kavramların nedensellik (*illiyet*) yönüyle düşünülmesi istenir. “Kur’ân, (inkârla ilgili) kavramların hepsini çoğunlukla birbirinin yerine kullanır. İnkâra bir yerde küfür, bir yerde ilhâd, başka bir yerde şirk adını verir. Daha

¹⁰ <https://www.kuranvemeali.com/bakara-suresi/42-ayeti-tefsiri> (Erişim: 06.01.2025); bkz. Şeyh Muhammed Abduh - Muhammed Reşîd Rızâ, *Menâr Tefsiri*, (I-XIV), Ekin Yay., çev. Heyet, İstanbul 2011, Cilt: 1, s. 399-411.

¹¹ Mehmet Yolcu, *Kur’ân’da İnkâr Psikolojisi*, Çıra Yay., İstanbul 2004, s. 45.

¹² İhsan Fazlıoğlu, *Kendini Aramak*, Ketebe Yay., İstanbul 2020, s. 95, 96.

başka bir bağlamda bu nosyonun nifak ya da fusûk kavramları ile serilmek istendiği görülür. İsyân, bağı, tuğyan, i'tidâ, fucûr ve zulüm gibi bir kavramlar öbeği de Kur'ân'ın çoğunlukla, inkârı değişik açılardan da olsa, betimlemek için kullandığı açıkça anlaşılmaktadır. Yanı sıra, istiğnâ, istikbâr, hased, havf, haşyet, hevâ gibi bazı terimler ise, inkârın özellikle psikolojik yönünü aydınlatan kavramlardır ve bunların Kur'ân'da sıklıkla rastlanacak biçimde işlendiği görülmektedir.”¹³

Bâtıla hak denilmesi bâtilı hak yapmayacağı gibi; hakka bâtil denilmiş olması da, hakkı bâtil yapmaz. Ancak muhataplar nezdinde hak ve bâtilin karıştırılması, neticede hakka haksızlıkla “şirk” cürmünü doğurur. Burada ifsâdî ameliye, kuşkusuz İslâm'a zarar vermez lâkin içinde doğruların da yer aldığı bir bâtilı hak diye sunmakla kitleler ayartılır; fesâd yaygınlaşır, toplumsal şirke dönüşür. “Kâfiri küfre iten başlıca iç faktörler istiğnâ, bencillik ve nefse tapınma olarak tespit edilebilir. Kur'ân kâfirlerin ahlâkını ise istiğnâ, istikbar, tekebbûr, muhtal, fahûr, hattâr, utuv, uluv, istihza, suhriye, kezzâb, hallâf, effâk ve batar kavramları ile tanımlar. **Bu kavramların anlamlarından kâfirin ahlâk coğrafyasını belirlemek mümkündür.** Buna göre kâfir, kendi gücüne, yeteneğine ve imkânına güvenir. Başkasına, ilâhî desteğe ihtiyaç hissetmez. Kendini büyük sayar, üstünlük havasındadır. Bu duygusunu davranışlarına da yansır. Gizliden gizliye kendisine övgü yağdırır, dışa karşı da gururludur.”¹⁴

“Hakkı bâtila karıştırmayın ve bile bile hakkı gizlemeyin.”(Bakara, 2/42). “Hakkı bâtila karıştırmayın...” emrinde yer alan “Lebs” mastarı karıştırmak mânâsına geldiği gibi; bunun, giyilen elbise anlamında “Libas”tan gelmiş olma ihtimali de vardır. Dolayısıyla hakkı bâtil ile örtmeyin karıştırmayın emrinde, hem hak ile bâtili karıştırmaktan sakındırma hem de elbise olarak örtmekten mülhem, onunla “Örtmeyin!” mânâsını çıkarmak mümkündür. Allah'ın âyetleri apaçık iken, hakkın bâtil ile karıştırılması, açık, net olan bir şeyin içinden çıkılmaz bir hâle getirilmesi, perdelenip örtülmesi gibidir.

“İbn Abbas ve başkasından rivâyet edildiğine göre: Siz de kitapta bulunan hakkı bâtila karıştırmayınız. Bu, değiştirmek ve değişikliğe uğratmaktadır. Yahudiler şöyle dediler: Evet, Muhammed gönderilmiş bir peygamberdir fakat bizden başkasına. Onların Hz. Peygamber'in gönderilmiş bir peygamber olduğunu kabul etmeleri bir hak, fakat kendilerine gönderildiğini inkâr etmeleri ise bir bâtildir. İbn Zeyd de der ki: Haktan kasıt Tevrat'tır bâtıldan kasıt ise onların Tevrat'ta bulunup da değiştirdikleri Muhammed'e ve başka doğru şeylere dair bilgilerdir. Mücahit de der ki: Yahudiliği ve Hristiyanlığı İslâm'a karıştırmayınız demektir. Aynı açıklamayı Katade de yapmıştır.”¹⁵ İbn Abbas'ın ve diğer âlimlerin de beyanı üzere uyarılar genel ifade olup sonrakilerin tümünü kapsamaktadır. Zira onlar, bile bile peygamberin

¹³ Yolcu, *Kur'ân'da İnkâr Psikolojisi*, s. 37.

¹⁴ Yolcu, *Kur'ân'da İnkâr Psikolojisi*, s. 46-47.

¹⁵ İmam Kurtubî, *el-Câmiu li -Ahkâmî'l-Kur'ân*, (I-XX), Tercüme: M. Beşir Eryarsoy, İstanbul 2001, Buruç Yay., Cilt: 2, s. 23.

durumunu gizlemekte; bile bile onu inkâr etmekteydiler. Sonraki inkâr ve hakkı bâtila karıştırmalar ilk inkârın tabii sonucudur.

Bile bile inkâr, bilip durdukları her bir hakkı inkâr gibidir. *“İşte şimdi bilip tanıdıkları (Kur’ân) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Allah’ın lâneti böyle inkârcıdır.”* (Bakara, 2/89). Âyet ile, iman etmiş olmakla beraber söz ve eylemleri arasında uyumsuzluk bulunan Müslümanlara bu hususta bir uyarı yapılmakta yahut Müslümana yaraşan tutumun söylenenle yapılan arasındaki tutarlılığa özen gösterilmesi istenmektedir. **“Kendiniz bilip dururken.”** Bu, hâl cümlesidir. Yani Muhammed (sav) haktır. Onun inkâr edilmesi inadî bir küfürdür. **Yüce Allah, burada böylelerinin bilgi sahibi olmadıklarına tanıklık etmiyor. Bilakis bildiklerini gizlemelerini yasaklıyor!** Bu, bilip durduğu hâlde günah işleyen kimsenin günahının daha ağır olduğunun ve isyanının bilmeyen bir câhilin isyanından daha ileri olduğunun delilidir.¹⁶ Nitekim yüce Allah buna dair devam eden âyette şöyle buyurmaktadır: *“Siz, insanlara iyiliği emrederken, kendinizi unutup musunuz?”* (Bakara, 2/44).

Rabbimiz (cc), ‘Söz verip bağlandıktan sonra Allah’ın ahdini bozanların, ziyana uğrayanların ta kendileri oldukları’¹⁷ hususunu haber vermektedir. Kıyamete kadar geçerli olan bu husus ‘ahid’ diye nitelenir. Burada amaç, insanın kendi kendine yeni bir hayat tarzı icat etmemesidir. İnsanın Rabbine verdiği ilk ahitle başlayan söze, İslâm’ı tercihle birlikte iradî bir teslimiyete dönüşmesiyle devam eden ahidin gereği hidayete uyması istenmektedir. Bu bağlamda kişi, ilk önce mesajı pratikte uygulayıp diğer insanları da onu kabule dâvet etme görevini yerine getirmek, emanete sadık kalmakla mes’uldür. Bu görevi yerine getirmek bir yana, hidayeti arkaya atmak, bozulmaya başlamak ve başkalarını da bozmak,¹⁸ işte insanın felâket/ziyan alanı burasıdır.

“Fakat zalimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunun üzerine biz, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik.” (Bakara, 2/59).¹⁹

Kur’ân’da Yahudiler kelimeleri yerinden edenler olarak tanıtılır. Yapılan bu işin zulüm olduğu bildirilir ve azabı gerektirdiği vurgulanır. Bununla amaçları, fitne çıkarmak; muhatapların zihin dünyasında fay hatları oluşturmaktır. Bu anlamda sözü değiştirip yerinden etme cürmü, ifsâd ehlinin emellerindendir ve Yahudileşmektir. Dolayısıyla her kimden ve ne zaman sadır olursa olsun yapılan ifsâd suçudur ve bundan uzak durulmalıdır.

Sonuç

Hakkı bâtil ile karıştırmak, doğruyu yalanla bulamak, bilgiyi kirletmek; bilgide ve amelde tahrife gitmek; ticarette, hukukta, ahlâkta kezâ hayatın her alanında doğru ile yanlış harmanlayarak hevâ-heves doğrultusunda yaşamaktır. İşte Allah’ın

¹⁶ Bkz. İmam Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur’ân*, Cilt: 2, s. 23.

¹⁷ Bkz. Bakara, 2/27.

¹⁸ Bkz. Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’ân*, Cilt: 1, s. 61.

¹⁹ Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/78; En’âm, 6/93.

yasakladığı hâl bu hâldir. Bâtılın bu yüzü dünden bugüne bu şekilde tanınmalı ve dikkatli olunmalıdır. Ne de güzel demiş Kâ'b b. Züheyr (ö. 24/645 [?]), "*Ağuyu altın tas içre sunarlar, bal da onun suç ortağı!*" (*Zehri altın kâsede sunarlar, balı da ona şahit kılarlar!*).

"O'nu, inkâr edenlerin ilki siz olmayın" (Bakara, 2/41) uyarısı, İsrailoğulları'na hitapla birlikte tüm insanlığa ve özelde, Müslümanlaradır. Bu anlamda vahye muhatap olmak, emirlerin mükellefi olmaktır. Haber formunda olan her bir âyet aynı zamanda inşâidir. İman edenler, imanlarına zulüm karıştırmamak; hakkı bâtıl ile bulamamak ile emrolunmuşlardır. Farklı bir ifadeyle, "*Emrolunduğu gibi dosdoğru olmak...*"tır. Burada mesajın özü, akitlere sadakat gösterilmesi, Yahudilerin de lanetlenme sebebi olan 'kelimeleri yerinden etme', 'hakkı bâtıl ile örtme' fiilinden uzak durulmasıdır.

Kişi veya toplumların bakışındaki sarâhat yitmişse şayet, sanı ile kasd-ı mahsûs birbirinin yerine kullanılmaya başlanmış, düşünsel anarşizmin fitili ateşlenmiş demektir. Ağırlığını yitiren kelâm, mecrasından bir kez sapmaya görsün; yokuş aşağı yuvarlanan sözün *ücreti*, kelâmın *değere* yeğlenir. Ücret değere yeğlenince, ne anlam kalır ne de kıymet... Aslolan kelimeleri yerinden etmeden kullanmaktır. Konuşurken tercih edilen sözcüklerle hakîkatin izinde olunacağı gibi sözcüklere yüklenen fâsid anlamla bilakis hakîkatten uzaklaşmış olunabilir. Burada hakîkat üzere olmanın teminatı, *niyetin salim, tasavvurun sahih* olmasıdır. Kelimeleri yerinden etmek, bağlamından koparmak, anlamlarını çarpıtmak, eşyayı yerinden etme mukabili zulümdür. Anlaşılan o ki, küfür gibi küfre götüren yollar da İslâm tarafından sakındırılmıştır. İslâm, zihinsel yapı, ahlâk ve dışa yansıyan hareket ve uygulamaların, bütünlük arz etmesini gerekli görür. Bu yönüyle kavramların soy kütüğüne yolculuk, evveleminde imhâyı/ifsâdı ilgâ; inşâyı/ıslâhı ibkâ için zorunludur.²⁰

Bil ki! Hükümde tahrif, metinde tahrif gibidir. Bugün metnin değiştirilemeyeceğini Rabbimiz (cc) taahhüt etmiştir. Ancak metin gibi mânâ ve hükmün korunması da inananların kulluk sorumluluğudur. Bunun diğer adı, hakkı bâtıl ile örtmeden dosdoğru olmaktır.

²⁰ Ramazan Yazıcı, *Dil ve Medeniyet*, Yayına hazırlanan ilmî etüt notlarından.